

Sockenskomakaren.

En gestalt från flydda tider.

Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän

Utgiven 1969 Av Sven Rydstrand

Vi förflyttar oss nu bortåt 150 år tillbaka i tiden, och med hjälp av de gamlas berättelser och ännu sparsamt förekommande äldre handlingar gör vi en liten vandring ut i någon bohuslänsk socken. Där ligger några små grå gårdar här och var utefter bergen i byn, vid vars ena sida den smala, med djupa hjulspår uppkörda vägen ringlar sig fram. Det är i mars månad, och en och annan snöfläck ligger fortfarande kvar på undangömda ställen, där sol och regn inte kommit åt. Annars steker solen varmt en lång stund på dagen, och då passar hönsen på att gona sig i gödselstackarna, som de med god arbetslust sprider ut.

Men nu börjar hundarna skälla, och vi ser att det kommer ett följe på vägen. Det är åtminstone en tre eller fyra män, och de har litet småsaker att bära på, där de går i sakta mak. Tydligt har de inte så värst bråttom, och inte är de sorgsna till mods heller. Vi hör på långt avstånd att någon i följet sjunger på en visa, och när männen kommer närmare, kan vi också uppfatta innehållet i densamma. Visan tycks lyda så här:

*"Skomakarn,
skolödda
lästeknippa
å pinnesuln.
Å sulehandsken
å tommeringen
å klappe tösene i månesken."*

Ja, det var som alla förstår, den s.k. skomakarevisan, som sjöngs, och männen som vandrade vägen fram, det var just sockenskomakaren samt hans gesäller och lärlingar. De hade just slutfört sitt arbete på någon av socknens gårdar och var på väg till nästa ställe, som stod i tur. Ty så fick sockenskomakaren vandra från gård till gård på den tiden år ut och år in. Historien om honom och hans arbete vore visst värt ett grundligare studium, men därtill blir icke plats här. Vi skall endast visa fram några sporadiska drag ur hans levnad och arbetsförhållanden.

Vem som helst kunde naturligtvis inte bli socken-skomakare. Han måste vara skicklig i sitt yrke och ha avlagt godkända prov. Ty sockenskomakaren var en av socknens ämbetsmän. Han utsågs på sockenstämman, vilken institution även bestämde, hurdana skodonen skulle se ut och hur mycket skomakaren skulle ha betalt för sitt arbete. Ingen fick lov att beställa dyrare eller finare skodon, än vad sockenstämman hade tillåtit. Det var nämligen mycket strängare på den tiden både angående kläder och skodon än vad det är nu, och höga bötesbelopp avskräckte från överträdelse.

Låt oss nu följa med skomakaren och hans medhjälpare in i den nya gården, där han skall arbeta någon tid, kanske fjorton dagar eller en hel månad, om nu alla medlemmarna i familjen och kanske också tjänstefolket skall ha nya skodon. Han är litet upprymd i dag, skomakaren, ty han har fått ut sin avlöning, och så har han blivit bjuden på rikligt med mat och brännvin i den gård, han lämnat. Och det är sådant, som han tycker om. Snåla bönder vill han inte gärna tjäna hos, och deras gårdar går han inte sällan förbi. Men nu kommer han till en gård, som han

känner till, och där han vet att det vankas både det ena och det andra beträffande mat och dryckjom. Därför hälsar han vid sitt inträde i stugan med följande visa:

*"Goddag, du min bonne, nu haver du mig här!
Ta fram nu all din smörja,
ta fram nu allt ditt lär.
Nu ska ja sätta mig neder för att skära
på läder och på skinn
me skokniven min.
Ja, inte ska du tro, att ja ska vila!"*

I den gården var skomakaren både väntad och välkommen, det syntes. Mor i huset hade gjort i ordning det bästa rummet och satt fram på bordet det bästa i matväg, som hon förmådde. Och det ville inte säga så litet i självhushållningens tider. Se, man fjäskade alltid litet för skomakaren ock hans medhjälpare, ty dessa var kända för att vara mycket nogräknade med allting. Och om de inte fick mat och dryck, så att de blev nöjda, så kunde de föra ut i bygderna att stället var dåligt, och sådant rykte ville man ju på inga villkor ha kringspritt.

Så fort skomakaren och hans gesäller ätit och druckit ur sina supar, satte de igång med sitt arbete. Då skulle för det första mått tagas på alla, som skulle ha nya skor. Detta gjorde i regel mäster själv med hjälp av pennkritor och medfört gråpapper. Ifall alla gårdens barn och tjänare m.fl. skulle ha nya skor, så blev det inte så litet mätande och beräknande. Man fick ju se efter, så att man inte skar bort för mycket läder. Gesällerna fick i uppdrag att så fort som möjligt göra i ordning blötbljan och blöta lädret samt skära ut sulor och plösor. Fast det var inte alltid de var betrodda till utskärningen.

På lärlingarnas lott föll ansvaret för att becktråden var i ordning, ty man sydde skorna med sådan på denna tid. Becket kokades av tjära, och det var ingalunda någon särskilt angenäm uppgift att sköta om detta. När man fram på mitten av 1800-talet uppfann träpliggen, använde man denna till bottnarna, och det betydde en liten revolution på skomakeriets område.

Lärlingarnas uppgift var ju också att passa upp skomakaren och hans gesäller med nästan allting. På vintrarna fick de sålunda fullt upp att göra med att hålla ljuset i ordning. Det var antingen törvedsstickor, tranlampor eller taljljus, som användes, och sådana ljuskällor fordrade nästan ständig tillsyn för att de skulle fungera tillfredsställande. Och eftersom skomakaren merendels arbetade från klockan 4–5 på morgonen till 10 och 11 på kvällen, förstår man, att det gick åt mycket ljusmaterial.

Tittar vi nu in i skomakarens rum, får vi se hur han har det och vilka verktyg han använder sig av i sitt yrke. Mitt på golvet sitter han själv på en stol framför sin skomakaredisk. Denna disk liknar ett litet lågt fyrkantigt bord, men det är försett med kanter, så att inte verktygen skall ramla ned och rulla i väg. På disken ligger hammare, lädertång, klacksyl och pinnesyl m.m. Sulehandsken av läder har skomakaren själv på sig, för att han inte skall skära sig, då han skär det hårda lädret med sin skarpa kniv. Vidare ligger också på disken några s.k. putsåpor av trä och en spannklämma. Där finns naturligtvis också ett stycke becktråd och några läster av trä. Ett stort knippe läster ligger f. ö. inom räckhåll på golvet, och där står också den stora blötbljan. Detta var i huvudsak en utrustning, som sockenskomakaren hade på den tiden. Givetvis kunde det variera något på olika håll, men överallt var skomakareverkstaden ganska primitiv. Några moderna maskiner kom inte i bruk förrän i slutet av 1800-talet.

På sockenskomakarens tid använde man sig mest av näverbottnade skor. Dessa ansågs vara både varmare och hållbarare än sådana med läderbotten, med likväl kom de ur bruk vid mitten av 1800-talet. Skodonen knäpptes inte med snören, så som nu sker, utan man använde läderremmar, som man rullade runt benet några varv, varefter läderremmen stacks in någonstans, så att det hela satt fast. Männen använde sig mest av stövlar vid denna tid och hade inte kängor förrän i slutet av 1800-talet, vad vanliga bönder beträffade. Ett par becksömsstövlar var mycket hållbara och kunde därför användas i flera tiotal år, om man bottenade om dem. De blev därför också ganska billiga, och det var en god sak. Stövlar användes av både kvinnor och män och det inte blott i vardagslag. Även då man gick till kyrkan eller var på gästbud, fanns stövlarna på, och var de välgjorda, fick skomakaren heder. Om gångna tiders skomakaregesäller finns många historier. Den som ville bli antagen till gesäll, måste först genomgå en liten ceremoni, innan han ansågs duglig till att följa skomakaren. Därvid skulle han bl. a. läsa "**Beck-edén**". en ramsa, som man väl inte tog så vidare allvarligt men som likväl lär ha haft en viss betydelse rent psykologiskt. Denna ed kunde lyda på olika sätt. Här följer ett exempel:

*"Jag lovar och svär
vid beckträ och lär
att bli en hederlig kär (= karl)
och ej bönderna klå
med beck och med trä.
Jag lovar och beder
att bliva med heder
en kunnig och skicklig man,
som stövlar och skor förfärdiga kan!"*

Det är nu länge sedan den gamle socken-skomakaren och hans gesäller vandrade omkring i bygderna. Därför är hans gärning och hans levnadsomständigheter i allmänhet glömda och förgättna. Vår tids ungdom har i allmänhet inte alls hört talas om honom. Det enda, som man ännu kan få höra, är några gamla ordspråk och talesätt om honom. Dessa bör givetvis inte tillmätas något större värde, men de kan likväl på olika sätt belysa hans gärning och ställning, sett ur böndernas synvinkel. Vi skall titta på några av dessa talesätt.

Man hör ibland sägas: "**Skomakare, bliv vid din läst!**" Härmed menade man nog ursprungligen, att en skomakare inte dugde till något annat än att sitta vid skobänken. Bönderna menade nog, att en skomakare var alltför dum för att kunna sköta t.ex. ett jordbruk, och de ville göra gällande, att en skomakare alls inte begrep sig på något annat än skor. Ett annat talesätt säger att "*skomakarens kärring och smens märr får mestadels gå barfota*". Härmed syftade man på att skomakaren aldrig ville vara hemma och göra något för sin familj, ty det fick han inte betalt för. Så har vi: "*Vid glasens klang, sa skomakaren, drack ur blötbaljan*". Detta är ett talesätt, som påminner om att skomakaren ofta hade det fattigt, ja, så fattigt, att han inte hade råd att hålla sig med brännvin. Men alla ordspråk och talesätt överdriver ju mer eller mindre.

Bland andra gamla talesätt om skomakaren är det tillräckligt att erinra om följande: "*Skomakaren arbetar på andras undergång*". - "*Klockor är till för skomakare och skräddare men inte för ärligt folk*". "*Skomakare, skräddare, sme, bedragare alla tre*".

Men, som sagt, den gamle sockenskomakaren var trots allt en hedersman, och han hade det säkert inte alltid så roligt där han drog fram från gård till gård. Ty den gamla tiden var inte alltid så god, som man tror, då man ser den så här "lite grann från ovan".